

ODPRT DOSTOP DO ZNANJA ZA VSE LJUDI JE DANES TEMELJNA ZAHTEVA SODOBNE DRUŽBE – KAJ GA OMOGOČA IN KJE SO OVIRE?

Kot je za življenje človeka nujen zrak, dihanje, tako je danes vsem potrebno tudi znanje. Postalo je pogoj za preživetje. O tem se mnogo govori, na potrebo po znanju opozarjajo javni dogodki, kot je denimo teden vseživljenjskega izobraževanja, pa prostovoljstvo v množičnem izobraževanju, izobraževanje kot spremljajoči dejavnik različnih del. Zavest o tej potrebi med ljudmi narašča. Vidimo, da tudi najbolj preprosti starši poskušajo pomagati svojim otrokom, da bi dokončali srednjo šolo in potem dosegli vsaj višjo izobrazbo.

Ljudje se novim pogojem dela in življenja ne morejo izogniti, zato se poskušajo po njih ravnati. Obrtnika kovinske stroke v majhni vasi sem vprašala, kaj mu za uspešnost podjetja najbolj manjka. Pričakovala sem, da bo izbiral med ustreznimi prostori, kapitalom, povečanjem števila zaposlenih in podobnim. Po premisleku mi je odgovoril: »Znanje. Samo to nam manjka. Danes moraš toliko stvari vedeti, ali pa propadeš.«

Govorimo o javnem odprtem dostopu do znanja za vse ljudi in osebnem dostopu do znanja. Razvite države se trudijo, da bi na razne načine pospešile organiziran dostop do formalnega izobraževanja, šolanja ljudi. Omenimo primer ZDA ali Kanade, tam so imeli po podatkih štetja prebivalstva že v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja 48 odstotkov odraslega prebivalstva z višjo in visoko izobrazbo in od leta 1969 enotno srednjo šolo (high school), podobno naši gimnaziji, kot splošno podlago za nadaljnje izobraževanje. V tem obdobju so začele delovati tudi nove univerze, za vpis nanje je bil pogoj starost kandidata 23 let in več. Tak

UVODNIK

Foto: Irman

velik univerzitetni kampus »odprtih vrat«, Univerza Simona Frazerja, je začel delovati v Kanadi že pred letom 1970. Pomembno vlogo so odigrali sistemi »občinskih kolidžev« (Community Colleges). Bili so v vsaki soseski in dajali različne vrste višje izobrazbe. Poklicno izobrazbo (slaščičar, pleskar, fotograf, mesar, gradbenik, kuhar itd.) so dvignili na višješolsko raven. Delo in trg sta danes zahtevnejša, terjata različne spretnosti in znanja za pravilne odločitve, izbor materialov, prepoznavanje in dohitevanje razmer na trgu, prilagajanje okolju, okusu strank in upoštevanje konkurence ter obvladovanje novih materialov v ponudbi. Podobno pot je ubrala tudi Anglija. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so razvili razvejen sistem lokalnih politehničnih kolidžev, da bi vsak imel pri roki možnost za nadaljevanje študija. Razvoj odprtega dostopa do znanja za vse ljudi je v Angliji zaznamovala tudi ustanovitev Univerze odprtih vrat (Open Air University) leta 1969, na kateri je čez nekaj let študiralo že 120 tisoč odraslih. Število studentov še stalno narašča.

V preostali Evropi so prednjačile skandinavske države. Število oseb z višjo in visoko izobrazbo se je v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja v teh državah povzpelo do 37 odstotkov, kar je odpiralo možnosti za demokratizacijo odnosov v družbi. Samo razgledani in razviti ljudje lahko vstopajo v demokratične odnose z drugimi, ker jih drugačnost ne moti, ker znajo poslušati in razumeti tudi nasprotna mnenja, postanejo bolj tolerantni in so pripravljeni na dialog.

Poglejmo, kako je tekel razvoj pri nas. Za Slovenijo je značilno, da kljub velikim spre-

membam v svetu glede odprtega dostopa do znanja za vse ljudi in potrebe po vseživljenjskem izobraževanju še vedno vztrajamo na starih pozicijah selektivnega šolanja, diskriminacije otrok iz manj razvitega okolja in prepričanju, da se samo nekateri lahko šolajo. Elitistični pogled na študij je podprt tudi z ustreznimi političnimi težnjami, kjer se vlaganje sredstev v izobraževanje šteje le za nepotreben izdatek; še vedno nismo dojeli, da je vlaganje v ljudi najpomembnejša naložba. Pred kratkim smo doživeli združitev vseh za informacijsko družbo najpomembnejših ministrstev: ministrstva za šolstvo in šport, ministrstva za kulturo in ministrstva za znanost, tehnologijo in visoko šolstvo. Boljšega dokaza za to, da živimo še daleč v preteklosti, ne bi mogli imeti. To so področja, na katera bi se morali za izhod iz krize najbolj osredotočiti in vanje največ vlagati. Informacijska družba zahteva v času ekonomske krize in krize vrednot pospešena vlaganja predvsem v ljudi in povečanje potencialov prebivalstva. Ne more nas rešiti izobražena elita. Odvisni smo od tega, da je večina prebivalstva samozadostna, ker je sposobna, da se vključi v sodoben način dela in življenja in se ne »obeša« na državo. Država se otepa odgovornosti za vse državljane. Mnoge odgovornosti države prehajajo neposredno na ljudi (socialna varnost, preživetje, delo), ko ti še niso pripravljeni, da poskrbijo za vse potrebno, ker jih nihče ni na to pripravljala. Premajhno vlaganje v izobraževanje odraslih v zadnjih desetletjih se stanju na trgu dela zelo pozna. Večina brezposelnih je trajno brezposelnih zaradi funkcionalne nepismenosti. Nimajo razvitih osnovnih zmožnosti, kakršne zahteva današnje delo. Kako naj si potem sami pomagajo?

Po podatkih štetja prebivalstva iz leta 1981 je imela Slovenija 3,1 odstotka ljudi z visoko izobrazbo in 2,8 odstotka z višjo, skupaj je terciarno izobrazbo imelo le 5,9 odstotka ljudi. Desetletje, ki je sledilo in bi mu z vidika izobraževanja lahko rekli »zamolčano

desetletje«, ni prineslo presenetljivo boljših rezultatov glede izobrazbene strukture. Po štetju leta 1991 je imela Slovenija 4,3 odstotka ljudi z visoko izobrazbo in 4,5 odstotka z višjo. Delež prebivalstva, pripravljenega na delo v informacijski družbi, je takrat znašal 4,8 odstotka. Podatki štetja iz leta 2002 kažejo rahlo rast števila ljudi z visoko (7,9 odstotka) in višjo (5,1 odstotka) izobrazbo na 13 odstotka. Računamo, da bo novo štetje (to bi moralo biti letos) še nekoliko izboljšalo izobrazbeno strukturo prebivalstva v Sloveniji, ker so se v zadnjih letih povečale možnosti za terciarno izobrazbo. Slovenija je v tem času doživela pričakovano »eksplozijo« terciarnega izobraževanja. Število višjih šol se je povečalo za 400 odstotkov. Ustanovile so se nove univerze: Univerza na Primorskem, Univerza v Novi Gorici, v ustanavljanju je univerza v Novem mestu, kjer že več let delujejo posamezne fakultete in visokošolski programi, posamezne fakultete razpisujejo študijska mesta v Celju in Velenju. Poleg Univerze v Mariboru tam deluje tudi samostojna Fakulteta Doba in ponuja redni študij in e-študij. Bolonjska reforma visokega šolstva omogoča, da študenti pridejo do prve diplome že po šestih semestrih. Večina jih nadaljuje na dveletnem magistrskem študiju. Visokošolska in višješolska ponudba je namenjena predvsem mladim. Premalo možnosti je za odrasle, aktivni del prebivalstva, da bi si pridobili današnjemu dnevu primerno izobrazbo. Imamo čas, da čakamo samo na mlade? Bomo odrasle poslali na smetišče zgodovine? Večje možnosti za pridobitev terciarne (višje in visoke) izobrazbe potrebujejo vsi ljudje. Kako bomo vsem zagotovili odprt dostop do znanja?

Razvojne težnje so se razširile tudi na našo družbo. Svetovni trg ima enake kriterije in pravila za vse, nacionalni trgi danes ne pomenijo veliko in izginjajo. V skupni tekmi globalizacije druge dohitevamo, dobro bi bilo, da bi jih kdaj z znanjem tudi prehitevali. Mediji nam poročajo o uspešnih

slovenskih podjetjih na svetovnem trgu. Ne bom jih naštevala, ker jih vsi poznate. Po izjavah predstavnikov teh podjetij vidimo, da je vsem skupno to, da vse stavijo na znanje, sodelovanje in osebno odgovornost.

Prej je država pomenila socialno varnost ljudi, danes poznamo tako imenovano »prožno varnost«. Z osebno prožnostjo, višjo stopnjo zaposljivosti in temeljnimi kompetencami socialno varnost zagotavlja vsak sam. Razvoj gre dalje in ne pozna meja držav in raznih političnih režimov. Novi način dela in življenja morajo sprejeti tudi naši ljudje. Kdaj bo politika obrnila krmilo v načinu vladanja, upoštevala dejavnike razvoja in si pred novim ne bo več zatiskala oči? Kdaj bomo priznali, da je človek najvišja vrednota? Nova tehnologija je pokrila potrebe po fizičnem delu. Odvisna je od idej, inovacij, ki jih lahko ustvarja samo človek. Zakaj tako brezskrbno in neodgovorno ravnamo z ljudmi? Njihova vrednost raste z novimi zmožnostmi. V Evropi so postavljeni kriteriji in določen seznam temeljnih zmožnosti: znati komunicirati, biti sposoben sam voditi svoje učenje, obvladati medosebne odnose in se znati dovolj hitro in pravilno odločati. Naštete so značilnosti razvite osebnosti.

In kot da se nam nič ne mudi, da bi priznali novo družbeno in ekonomsko realnost, še vedno poskušamo riniti dalje po starih poteh, na star način. Izobraževanje še vedno pojmuje kot nepotreben izdatek. Šolski sistem je še vedno selektiven. Računamo, kot nekoč, na intelektualno elito. Ekonomska odvisnost vseh plasti prebivalstva je v informacijski družbi tako močna, da vitalnost družbe merimo s povprečnim številom let šolanja na prebivalca. V Sloveniji je 9,8. Kdaj bo povprečje doseglo 14 let šolanja na prebivalca? Izobrazbeno raven hitro zvišuje vzporedna ponudba za odrasle. Tej možnosti se žal v javnosti odpovedujemo.

Doslej smo govorili o javnih možnostih, ukrepih in politiki za odprt dostop do zna-

nja. Osredotočimo se še na osebne ovire. Dostop do znanja v času vseživljenjskega izobraževanja v veliki meri pokriva osebno samostojno izobraževanje in neformalno izobraževanje. Potrebe po znanju ljudi so tako obsežne, da jih s formalnimi oblikami ne moremo več zadovoljevati. Zaman bi pričakovali, da se bo prav za znanje, ki ga osebno potrebujemo, odprla nova šola, uvedel nov šolski predmet ali organiziral seminar. Izobraževanje moramo vzeti v svoje roke.

V vseživljenjskem izobraževanju prevladuje osebno učenje. Samostojno in neformalno izobraževanje sta zelo osebno obarvana. Vse, kar lahko v učenju dobi neko didaktično funkcijo, lahko postane osebni učni pripomoček. Kaj se bo znašlo med izbranimi viri znanja pri neki osebi, je zelo različno. Odvisno od okoliščin, življenjske situacije, osebnih nagnjenj in preferenc. Za tako izobraževanje mora imeti človek osnovne zmožnosti. Naučiti učiti se (ena od štirih mednarodno potrjenih osnovnih kompetenc) pomeni, da si človek zna postaviti učni cilj, se samostojno odloča o virih in načinih izobraževanja, zna sprejemati prave odločitve in voditi svoje izobraževanje. Osebno učenje spremlja s kritičnim pristopom in ga glede na evalvacijo zaključi ali nadaljuje. Pri takem izobraževanju mu pomagajo samoiniciativnost, iznajdlivost, uspešnost v iskanju rešitev za nastale probleme in dovolj široka začetna znanja. Vodenje lastnega učenja je prijeten, vendar zahteven proces.

Na ovire pri takem izobraževanju naletijo zlasti funkcionalno nepismene osebe, nekdanji industrijski delavci, ki niso imeli možnosti, da bi prej pri delu in v življenju razvili našteje zmožnosti (basic competences). Učijo se lahko le s pomočjo drugih. Take priložnosti so prereditve, da bi jim pomagale, da napravijo korak naprej in delujejo na višji ravni. Ujeti so v dolgotrajno brezposelnost, revščino in odvisnost od drugih, predvsem

od države. Osebne ovire jim zapirajo dostop do znanja. Tudi če bi obstajal odprt dostop do znanja za vse prebivalce, ga sami ne bi mogli izkoristiti. Zunanja pomoč za izobraževanje – skupinsko formalno izobraževanje, osebno mentorstvo, izobraževalno krmiljenje itd. – je v obdobju vseživljenjskega izobraževanja omejena le na posamezne izseke izobraževanja in je hitro zmanjka. Nemoč funkcionalno nepismene osebe je v tem, da ne glede na osebne potrebe samostojnega izobraževanja ne zmore. Danci so mejo za funkcionalno pismenost že sredi devetdesetih let postavili pri dokončani višji šoli. S tem naj bi človek dobil podlago za nadaljnje samostojno izobraževanje in prodiranje naprej, pridobil naj bi si odprt dostop do znanja.

Nizkoizobraženi ljudje navadno niso motivirani za nadaljnje izobraževanje, ker se nikoli prej v življenju niso reševali po tej poti. Nezainteresiranost za nova znanja in odpor do učenja sta lahko pomembna ovira za učljivost človeka in zapirata dostop do znanja na osebni ravni. Vedoželjni z notranjo motivacijo za učenje so bolj ljudje iz kulturno razvitejšega okolja. Tem je pot do znanja odprta, če ne drugače, pa z novo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo.

Industrija izloča delavce. Nadomešča jih z novo tehnologijo. Nastaja množica funkcionalno nepismenih ljudi, trajno brezposelnih. V državah z nizko izobrazbeno strukturo (Grčija, Italija, Portugalska) se še posebej kopičijo problemi funkcionalno nepismenih ljudi, izločenih iz industrije. Ko se ta množica prebivalstva, ki ni zmožna uporabiti odprtega dostopa do znanja, poveča, se brezposelnost spremeni v velik družbeni problem. Jasen načrt socialnega in ekonomskega razvoja usmeri pridobivanje znanja proti pravemu cilju.

Medtem ko je šolska mreža dokaj enakomerno razvita po vsej Sloveniji, se možnosti za izobraževanje in dostop do znanja, ponudba za odrasle, med regijami zelo

razlikujejo. Večina možnosti za formalno izobraževanje odraslih je osredotočena v ljubljanski regiji, mnogo za prvo, vendar še daleč nad preostalimi je mariborska regija. Razlike so 40- do 60-odstotne. Koncentracija izobraževalne ponudbe na neko omejeno geografsko območje še bolj zmanjšuje odprt dostop do znanja za vse. Na hitro tega ni mogoče spremeniti, ker bi to predvidevalo ustanavljanje novih izobraževalnih institucij, kar v času ekonomske in socialne krize ne bi bilo možno.

Rešitev vidimo v novi informacijsko-komunikacijski tehnologiji. Podatki iz prakse kažejo, da so pri uporabi interneta regije veliko bolj izenačene. Med njimi se pojavljajo le tri- do 12-odstotne razlike. Odprt dostop do znanja zagotavlja šele nova tehnologija. Prek e-izobraževanja si s pomočjo interneta pridobivamo znanje ne glede na to, kje živimo, v glavnem mestu ali na vasi, v vzhodni ali južni Sloveniji, ali smo stari ali mladi. Ponudba znanja v Wikipediji, na raznih domačih straneh, prek socialnih omrežij, kot so Facebook in druga, je na razpolago vsem, če so željni novega znanja.

Izobraževanje ni več privilegij elite. Znanja si v družbi in svetovni skupnosti ne more več nihče lastiti. S pomočjo nove tehnologije odpadejo razne oblike diskriminacije na poti do znanja. Ljudje doživimo odprt dostop do znanja v pravem pomenu. Nova tehnologija nam je veliko prejšnjega odvzela (npr. fizično delo), dala pa nam je še več novih možnosti.

Prof. dr. Ana Krajnc

